

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН – голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Іван КУРАС • Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЩЕНКО
Омелян ПРИЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ – головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ – заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ – відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДУРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 1

Серія
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТВОРИ
1894–1907

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2002

ББК 63.3 (4 УКР)
Г 91

*Видано за підтримки Президента України
на замовлення Державного комітету інформаційної
політики, телебачення та радіомовлення України
за Національною програмою випуску
суспільно необхідних видань*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Редколегія тому 1:

Павло СОХАНЬ (головний редактор, д-р іст. наук, професор, чл.-кор. НАН України)

Ігор ГИРИЧ (відповідальний секретар, канд. іст. наук)

Ольга ТОДІЙЧУК (канд. іст. наук)

Пояснення слів, мовна редакція текстів М.Грушевського – Олександр РИБАЛКО

Переклад з російської статей зі збірника

«Освобождение России и украинский вопрос» – Іван СВАРНИК

Переклад висловів з латинської, грецької,

польської, німецької, французької – Мирослав ТРОФИМУК

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 966-603-223-6
ISBN 966-603-224-4 (т.1)

© Інститут української археографії
та джерелознавства імені М.С.Грушевського
НАН України, 2002

© Видавництво «Світ», дизайн
та художнє оформлення, 2002

В СПРАВІ "АКАДЕМІЧНОГО ДОМУ"

З нагоди поставленого галицькій суспільності питання про спосіб ужиття останків Академічного фонду, порушив я тому два місяці на сторонах "Л[ітературно]-н[аукового] вістника" справу заснування першого українсько-руського Академічного дому у Львові, проектуючи на се обернути останки Академічного фонду й ті звороти, які з розданих із нього грошей будуть впливати. З того часу справа тих останків, як звісно читачам галицьких часописей, дуже замоталася й пішла в проволоку. Так звана "львівська громада" (кажу — так звана, бо склад тих зібрань, що виступають з тим іменем, досить припадковий і тільки дуже конвенціонально можуть вони називатися сим іменем) ухвалила була обернути ті останки на потреби академічної молодіжї й зав'язати для орудування ними осібне товариство. Проект статуту такого товариства був предложений відпоручникам львівських товариств. Та що молодіж запротестувала против тої ухвали і того проекту (ображена головно тим, що проект фактично майже виключав академічну молодіж від сього товариства) і ухвалила навіть певного роду бойкот против запомаг такого товариства, черпаних з Академічного фонду, відпоручники товариств ухвалили відложити справу й скликати збори всіх, хто жертвував на Академічний фонд, для рішення справи його останків. Потім "львівська громада" змінила се остільки, що ухвалила рішення сеї справи передати зборам національно-демократичної партії з краю. На сім справа стоїть і досі.

Тимчасом як справа тих останків Академічного фонду пішла в таку далеку проволоку, викликаючи чимало роздрознення між прихильниками різних планів у сій справі (полеміка репрезентантів молодіжї з комітетом Академічного фонду), проект Академічного дому лишився на боці. Комітет Академічного фонду підніс деякі закиди против сього проекту й заявився за роздаванням стипендій як за ліпшою формою ужиття фондів. В предложенім ним проекті статуту товариства "Академічна поміч" між ріжними формами запомагання молодіжї заснування Академічного дому полишено на кінець з заміткою — "коли буде можна", так що сеї проект тратив у такій комбінації всяке реальне значіння. Академічна ж молодіж, стоячи при своїй давнішій ухвалі, щоб останки Академічного фонду передати на справи страйкові, та завзято поборюючи гадку — звернути її на потреби академічної молодіжї, в ближчу оцінку плану Академічного дому й зовсім не входила.

Але за той час мав я також можливість переконатися, з одного боку, як багато людей з нашої суспільності співчувають проектові Академічного дому: люди зі Львова й з провінції заявляли в розмовах зі мною й іншими способами, що прив'язують велику вагу до такого Академічного дому й уважа-

ють його dokonче потрібним в нинішніх часах. Знайомі мої з України заявляли охоту жертвувати певні суми на такий дім, застерігаючи лише — що, зрештою, й само по собі було б зрозуміле — права до користання з такого дому студентам із російської України.

З другого боку, в зносинах своїх з академічною молодіжжю мав я нагоду переконатися ще більше про пекучу потребу такого дому. Число академіків світських факультетів, що мусять дбати про свій прожиток, зростає. Тим часом загострення національної боротьби відбивається на заробітках: коли зголошується студент по лекції, його питають уже про народність і, довідавшись, що то русин, відсилають ні з чим. Те ж саме, чую, робиться і з іншими заробітками. Особливо студенти філософії, яких число сильно збільшилося в остатніх роках, дуже терплять від браку заробітків, бо не можуть пересиджувати поза Львовом, ані йти на діурни, що не дають можливості ходити на виклади. Запомогові фонди академічної громади вичерпалися за часи сецесії, і коли крайцари, привезені з вакацій або заощаджені гіркою працею в гімназії, вже проїджені, починається голодування — "обідають що другий або що третій день, а вечеряють ще рідше". Се оповідають студенти спокійно, навіть не без гумору, але з сим не можна жартувати, пам'ятаючи, як часто тратять у такій біді люди й здоров'я й енергію і всякі ідеальні змагання на віки.

Тому я рішаюся проект Академічного дому підтримувати далі, незалежно від справи останків Академічного фонду. Хоч передання сих останків на Академічний дім могло б значно посунути справу наперед, бо разом з тими заявами жертв, які я вже маю, відразу можна б поставити один Академічний дім, — але як би справа та не була порішена, не можна через те зрікатися так жизненої й потрібної речі, як Академічний дім, і мусимо пошукати для нього інших джерел, коли останки Академічного фонду будуть ужиті на іншу мету. І я зголошуюся тепер сею дорогою до нашої суспільності, аби люди, яким ся справа лежить на серці, а можуть причинитися певною матеріальною поміччю на сю ціль, зголошували — чи то в пресі, чи то іншими способами — свої заміри жертвувати на Академічний дім певні суми. Ріжні недоношені проекти інституцій, які від свого заснування плачуть тільки на неможливість ввійти в життя й сповняти своє призначення, надокучили нам уже досить. Тому до справи Академічного дому візьмемося лише тоді, коли зголошення жертв чи інші джерела дадуть нам можливість відразу приступити до діла — до здвигнення Академічного дому.

Олександр Кониський. 18(30)/VIII.1836 — 29/XI(11/XII).1900

Вперше надруковано у книзі: Хроніка українсько-руського НТШ у Львові. — 1901. — Вип. 1. — Ч. 5. — С. 21–29. Підпис: М.Г.

В справі “Академічного дому”

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1902. — Т. XX. — С. 176–178. Підпис: М.Грушевський.

250 літ

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1904. — Т. XXV. — Кн. IV. — С. 1–6. Підпис: Мих. Грушевський.

Ruthenische revue (*нім.*) — Руський огляд (назва періодичного органу)
 pacta conventa (*лат.*) — специфічна форма угоди між володарем (королем) та підданими (переважно елітарним шляхетським станом), явище так зв. шляхетської демократії. При виборах короля шляхтою Речі Посполитої між ним і виборцями укладалися на термін його правління певні угоди, які повинні були правно регулювати їхні стосунки. Угода pacta conventa вважається попередником конституції

status quo [*aute*] (*лат.*) — ранішого, попереднього стану

[дальший] modus vivendi (*лат.*) — modus vivendi перекладається як “спосіб життя, життєвий стиль, уклад життя”; тут ідеться про міжнародні стосунки на перспективу

[звести до] minimum (*лат.*) — якомога зменшити

Що зробити з “Академічним фондом”?

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1902. — Т. XX. — С. 51–54. Підпис: М.Грушевський.

Гуцульська вистава

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1904. — Т. XXVII. — С. 49–51. Підпис: М.Грушевський.

clou (*фр.*) — цвяшок

Українсько-руські наукові курси

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1904. — Т. XXVII. — С. 102–113. Підпис: М.Грушевський.

ad hoc (*лат.*) — для цього

Ancien regime (*фр.*) — старий режим

Безглузда національна політика Росії

Вперше надруковано в газеті: Діло. — 1905. — Ч. 100. — С. 2.

modus vivendi (*лат.*) — тут: стосунки, принципи міжнародного співжиття

ЗМІСТ

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ	5
ВІД ВИДАВНИЦТВА	12
<i>Павло Сохань</i> . ТВОРЧА СПАДЩИНА М.С.ГРУШЕВСЬКОГО І СУЧАСНІСТЬ	14
<i>Ігор Гирич</i> . ПОЛІТИЧНА ПУБЛІЦИСТИКА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	47
Розділ I. ІСТОРИОСОФСЬКІ СТАТТІ	63
Вступний виклад з давньої історії Русі, виголошений у Львівським університеті 30 вересня 1894 р.	65
Звичайна схема "руської" історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства	75
Спірні питання староруської етнографії	83
Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студіях Східної Європи	100
Розділ II. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ І КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ СТАТТІ	109
Українсько-руське літературне відродження в історичнім розвої українсько-руського народу	111
Як мене спроваджено до Львова (Лист до хв[альної] редакції "Діла") ---	117
Нова "пря" про українсько-руську книжну мову	123
Листи з-над Полтви:	129
<i>Лист перший</i>	129
<i>Лист другий</i>	142
<i>Лист третій</i>	161
Наукове товариство імені Шевченка	188
Улиця Шевченка у Львові	202
Друга руська артистична вистава у Львові	204
На порозі століття (Присвячено перемській українсько-руській громаді) 208	
Лист проф. Грушевського до декана Твардовського	217
В справі музею при Науковім товаристві ім. Шевченка	220
Друга вистава образів Ів[ана] Труша	223
Олександр Кониський. 18(30)/VIII 1836–29/XI (11/XII) 1900 ---	227
В справі "Академічного дому"	234
250 літ	236

Що зробити з "Академічним фондом"?	241
Гуцульська вистава	244
Українсько-руські наукові курси	246
Безглузда національна політика Росії	256
Що ж далі? (В справі руських гімназій)	258
В справі руських шкіл і руського театру	262
Меморіал Петербурзької академії в справі свободи української мови в Росії	270
Не даймося!	274
Академічний дім	277
Українські кафедри	279
Ювілей Вол[одимира] Антоновича	281
До наших читачів в Галичині	282
З біжучої хвилі	284

Розділ III. ЗБІРНИК СТАТЕЙ "З БІЖУЧОЇ ХВИЛІ. СТАТТІ

Й ЗАМІТКИ НА ТЕМИ ДНЯ 1905–1906 років"	289
[Передмова]	291
Українство і питання дня в Росії	293
Конституційне питання і українство в Росії	301
На руїнах	313
Дорогою віків	321
Перші кроки	323
"Самоотвержение малороссиян"	329
Польсько-українські мотиви	335
Новий кордон	344
У українських послів російської Думи	348
З Державної Думи. З вражінь і помічень	353
Дума і національне питання	359
Аграрне питання	364
Після Думи	369
Перша річниця російської конституції	373
Галичина і Україна	376

Розділ IV. ЗБІРНИК СТАТЕЙ "ВИЗВОЛЕННЯ РОСІЇ

І УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ"	383
Передмова	385
Проти течії	389
"Наступного дня"	393
Рух політичної і суспільної української думки в XIX столітті	397
Єдність чи розпад [Росії]?	405
Національне питання й автономія	413
Про зрілість і незрілість	421

Наші вимоги -----	425
Фрази і факти -----	429
Рівною мірою -----	434
На злобу дня -----	436
Неймовірно -----	438
Ганебній пам'яті!.. -----	441
Український П'ємонт -----	444
Питання дня (Аграрні перспективи) -----	448
Національні моменти в аграрному питанні -----	453
Кінець гетто! -----	456
Справа українських катедр і наші наукові потреби -----	458
Із польсько-українських стосунків Галичини (Кілька ілюстрацій до питання: автономія обласна чи національно-територіальна) -----	485
Розбурхане муравлисько -----	528
За український маслак (В справі Холмщини) -----	536
КОМЕНТАРІ -----	545
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ -----	574
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК -----	580